

מפעל ההתנחלויות מסכן את הדמוקרטיה

שאל אריאלי, סיון הירש-הפלר וגלעד הירשברגר

06 באפריל 2023

עתה, כשממשלת ישראל מתכננת להשלים את המעבר מכיבוש השטחים לסיפוח, ראוי לברר עד כמה מפעל ההתנחלויות — מטרה מרכזית של ההפיכה המשטרית — הצליח, ומה צופן לו העתיד. במבט שטחי על מספר המתנחלים (475 אלף) ומספר ההתנחלויות (126, ועוד 135 מאחזים לא חוקיים, בהם עשרות חוות חקלאיות), נדמה שמדובר בסיפור הצלחה. אך מה שמתגלה בעיון מעמיק בנתונים הדמוגרפיים (הארעיים) באזור יהודה ושומרון לשנת 2022, שפרסמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בחודש שעבר, שונה בתכלית.

על פי הלמ"ס, שיעור הגידול השנתי באוכלוסיית המתנחלים הוא 2.4%. האם גידול כזה, הגבוה אך במעט משיעור הגידול באוכלוסייה הכללית (2.2%) הוא הצלחה? התשובה היא שלא, כי אלוהים מסתתר בפרטים הקטנים, ובקריאה מעמיקה של הנתונים. ראשית, ל-464,462 הישראלים שנספרו באיו"ש בסוף 2021 נוספו ב-2022 רק 11,247 — התוספת הנמוכה ביותר ב-12 השנים האחרונות (שנייה אחרי 2020, שבה נוספו רק 10,017). לפי נתון זה שיעור הגידול השנתי באיו"ש נמצא בשפל חסר תקדים. אולם אין די בבדיקת הגידול במספר המתנחלים כדי להבין באמת את השינויים הדמוגרפיים בהתנחלויות, אלא יש להתעמק במקורות השינוי בגידול השנתי ובמגמותיהן.

מאז ההגירה הפנימי, שהיה שלילי לראשונה ב-2020 — 842- (מספר התושבים שעברו מאיו"ש לישראל היה גבוה ב-842 ממספר אלה שעברו מישראל לאיו"ש) — השתנה ב-2021 למאזן חיובי עת נוספו 74 תושבים, אך חזר להיות שלילי ב-2022 (-1,022). רק הכפלת מאזן הנכנסים לאיו"ש מחו"ל ב-2022 (יותר מ-80% מהם מרוסיה ומאוקראינה בעקבות המלחמה) העמיד את מאזן ההגירה הכולל על מספר חיובי מזערי: 278 בני אדם. ניתוח הנתונים הדמוגרפיים בעשור האחרון מלמד, כי במחציתו הראשונה מאזן ההגירה הכולל תרם כרבע מהגידול השנתי של האוכלוסייה הישראלית באיו"ש, ואילו במחצית השנייה של העשור מאזן זה תרם פחות מ-10%, וב-2022 הוא היה 2.2%

בלבד. אם כך, הרי שהגידול השנתי באיו"ש מבוסס רובו ככולו על ריבוי טבעי, שמחפה על מגמות של הגירה שלילית מההתנחלויות.

אבל אם הריבוי הטבעי גבוה למרות מגמות ההגירה, אולי בכל זאת מדובר בסיפור הצלחה? התעמקות במקורות הריבוי הטבעי תגלה לנו תופעה הידועה זה שנים, אך מוצנעת במכוון על ידי תועמלני ההתנחלויות: 47% מכלל הריבוי הטבעי מקורו בשתי הערים החרדיות, מודיעין עילית (3,239 נפשות) וביתר עילית (2,538 נפשות), שבשתייהן מתגוררים כשליש מכלל הישראלים באיו"ש. כלומר, מפעל ההתנחלויות מתקשה לשמר את מתיישביו ומתאפיין בהגירה שלילית — מהתנחלויות אידיאולוגיות ומהתנחלויות איכות חיים גם יחד — אבל הכישלון המהדהד הזה לא ניכר מיד מהנתונים, כי הילודה החרדית הגבוהה מסתירה את מה שקורה באמת.

אם יימשכו המגמות האלה, החרדים בהכרח ייהפכו בתוך עשור לכמחצית מתושבי איו"ש, ושיעור החילונים שם יהיה פחות מ-15% (השאר יהיו דתיים לאומיים). למציאות זו יהיו השלכות כלכליות כבדות, משום שההתנחלויות החרדיות ממוקמות באשכול 1, הנמוך ביותר במדד החברתי-כלכלי של הלמ"ס. זו מעמסה שמכבידה יותר ויותר על משלם המסים הישראלי, ללא אופק לשינוי, בשל העדר מקורות תעסוקה לישראלים באיו"ש. 60% מכוח העבודה של הישראלים באיו"ש עושים את דרכם יום-יום לעבודה בישראל, וחוב השאר מועסקים במשרות עירוניות בהתנחלויות עצמן.

במועצת יש"ע לא אוהבים את הנתונים האלו, ומעדיפים לטעון שהמגמות הללו הן תוצאה של אימתן מספר מספק של אישורי בנייה. זהו טיעון שניתן להפריך בנקל: בחמש השנים האחרונות מספר התחלות הבנייה שדווחו על ידי הלמ"ס היה גבוה בעשרות אחוזים מאשר בחמש השנים שקדמו להן. ב-7 בינואר 2021 כתב מנכ"ל מועצת יש"ע, יגאל דילמוני, במאמר ב"הארץ": "רק לפני כשנתיים אושרו מאות יחידות באריאל, והשנה במעלה אדומים. את האכלוס שלהן נתחיל לראות בשנה הקרובה", כלומר ב-2021. ומה קרה מאז?

ב-2021 היה באריאל מאזן הגירה שלילי של -168, ובמעלה אדומים היה מאזן הגירה שלילי של -872. יתר על כן, סך כל הגידול השנתי באריאל היה 30 בני אדם בלבד, ובמעלה אדומים אף ירד מספר התושבים ב-314. מגמה זו נמשכה בשתי הערים החילוניות הללו גם ב-2022. אריאל המשיכה להתאפיין במאזן הגירה שלילי (-85) ובגידול שנתי של פחות מ-100 נפשות. מאז 2021 היא

נדחקה ונהפכה להתנחלות הרביעית בגודלה, אחרי גבעת זאב, ומספר תושביה עדיין לא חצה את מחסום ה-20 אלף, זאת למרות מאות ערבים הרשומים כתושביה. במעלה אדומים, למרות שנהנתה בשנה החולפת ממספר עולים גבוה, מספר התושבים הכולל ירד ב-132 נפש.

למגמה זו של הגירה שלילית שותפות בשלוש השנים האחרונות גם שתי הערים החרדיות. ב-2020 עזבו את מודיעין עילית 758 תושבים יותר משנכנסו אליה; ב-2021 עזבו אותה 452 יותר משנכנסו אליה, וב-2022 עזבו 867 תושבים יותר משנכנסו. כך גם בביתר עילית (1752-, 158-, 419-, בהתאמה). כפי שצוין לעיל, רק הריבוי הטבעי הגבוה בערים אלו שמר על גידול שנתי חיובי.

השורה התחתונה היא שהמגורים בשטחים אינם אטרקטיביים למרות כל ההטבות, וההתנחלויות אינן מצליחות למשוך תושבים חדשים שיסגרו את הפער שהעוזבים יוצרים. אם מישהו עדיין מקווה שההתנחלויות היהודיות ישנו את המאזן הדמוגרפי בשטחים, נכונה לו אכזבה. שיעור הישראלים מכלל תושבי הגדה המערבית בירידה, וכיום הוא 13.5% בלבד. משכם וצפונה לקו הירוק ומגוש עציון ודרומה לקו הירוק הנוכחות הישראלית מזערית ומשקלה הדמוגרפי הוא פחות מ-4%. 75% מהישראלים הגרים מעבר לקו הירוק (ובכלל זה במזרח ירושלים) מרוכזים בעוטף ירושלים (שקודקודיו הן שלוש הערים הגדולות: מודיעין עילית, ביתר עילית ומעלה אדומים), והם שיסופחו לישראל במסגרת הסדר קבע, כפי שהציעו ישראל והפלסטינים.

למרות התמיכה הרבה שתנועת המתנחלים מקבלת מגורמים פוליטיים וממשלות ישראל, היא לא הצליחה להתנחל בלב הציבור הישראלי. למרות הניסיון להציגה כהצלחה בלתי הפיכה, על ידי הצגה שטחית של מספר המתנחלים וההתנחלויות, במובן הפסיכולוגי הקו הירוק לא נמחק, אלא דווקא העמיק.

למעשה, למרות תמיכת ההנהגה הפוליטית, רוב ההישגים של תנועת המתנחלים שבריריים מאוד. היה אפשר לראות זאת בהתנתקות מעזה: ברגע שתנועת המתנחלים איבדה את תמיכת המדינה, היא נותרה כמעט חסרת אונים ולא הצליחה להגן על ההתנחלויות. הציבור תמך ברובו בעמדת המדינה, ולא בזו של תנועת המתנחלים. גם כיום רק מיעוט בחברה הישראלית תומך בהרחבת ההתנחלויות, ועוד פחות תומכים בסיפוח חד־צדדי של הגדה. דעת הקהל הבינלאומית עוינת במידה רבה את כל ההתנחלויות, והקהילה הבינלאומית רואה

בהן הפרה של המשפט הבינלאומי. החלטה 2334 של מועצת הביטחון של האו"ם ב-2016 קראה לפרקן.

מתוך כך ממשלת ישראל הנוכחית וראשי המתנחלים אימצו כיום תוכנית שכוללת שני נדבכים עיקריים. הראשון, המבוסס על התבונה שאי אפשר להביס את הדמוגרפיה הפלסטינית ולספח את כל איי"ש בלי לפגוע ברוב היהודי של מדינת ישראל, הוא מאמץ למנוע הקמת מדינה פלסטינית על ידי פגיעה משמעותית ברצף הטריטוריאלי הפלסטיני בגב ההר. האזור שמתאים להשגת מטרה זו ומחלק את הגדה לשניים הוא עוטף ירושלים, שכבר היום מחצית מאוכלוסיית היא יהודית. לפיכך הממשלה, בהובלת בצלאל סמוטריץ', מבקשת לעבות את האזור הזה בבניית שכונות ענק בירושלים ובהתנחלויות שסביבה.

בצפון ירושלים, במה שהיה שדה התעופה עטרות, מתוכננת שכונה של 9,000 יחידות דיור, בדרום העיר הולכת ונבנית שכונת גבעת המטוס — 2,610 יחידות דיור לפי המתוכנן, וסמוך לה מתוכננות שתי שכונות חדשות: אמת המים התחתונה עם 1,446 דירות, והר חומה ה' עם 539 דירות. בנוסף מתוכננות עוד שכונות: גבעת השקד ליד בית צפאפא עם 473 דירות, במעלה אדומים שכונת מבשרת אדומים (E1) עם 3,412 דירות, באפרת, גבעת עיטם עם כ-2,500 דירות. בעת האחרונה אף אושרו בוועדת התכנון העליונה של המינהל האזרחי מאות יחידות דיור נוספות ביישובים אחרים בעוטף ירושלים. מדובר אפוא בתוספת של יותר מ-22 אלף יחידות דיור.

רוב האוכלוסייה המיועדת למגורים בשכונות אלו היא כמובן מהחברה החרדית, הסובלת ממצוקת דיור. כלומר, מדובר בתוספת של יותר מ-140 אלף ישראלים מרביתם חרדים שרובם יגורו במזרח ירושלים (ומקצתם בעוטף ירושלים), ובהרחבה משמעותית של אזור החיץ הבנוי הישראלי בין דרום הגדה המערבית לצפונה. מהלך זה יבטיח כי מגמת ההגירה השלילית שמאפיינת את ירושלים כבר יותר מ-30 שנה — 8,000 בני אדם בכל שנה בממוצע, מחציתם חרדים — תתהפך. גם לתחזית זו צפויות השלכות כלכליות קשות. ירושלים, שהידרדרה לאשכול 2 במדד החברתי-כלכלי בעיקר בשל שיעור החרדים ההולך וגדל בה (גורם נוסף להידרדרות הוא שיעור הערבים ההולך וגדל בה), עלולה לשקוע לתחתית שאין ממנה מוצא.

העיר, העומדת לחצות בקרוב את סף המיליון תושבים, עלולה להידרדר למצב חברתי-כלכלי קשה ביותר, בדומה להתנחלויות החרדיות שמסביבה. מתפתח

מצב אבסורדי ומסוכן שבו רוב תושבי בירת ישראל שוללים למעשה את הציונות. נוסף על כך, העיר תיזדרזר ותדמה בדלותה לתיאורים המוכרים מספרי ההיסטוריה על התקופה העות'מאנית בירושלים. היא תהיה עיר ענייה ולא ציונית, שקרוב למחצית תושביה אינם אזרחיה, ותתקשה לתפקד כבירת ישראל.

הנדבך השני בתוכנית של הממשלה וראשי המתנחלים הוא חיזוק האחיזה בגב ההר על ידי שליטה בכביש 60, המחבר בין הערים הפלסטיניות הגדולות, מג'נין ועד חברון (על רקע זה ניתן גם להבין את ביטול חוק ההתנתקות בחודש שעבר והחזרה לחומש ולאביתר). השגת מטרה זו כרוכה ב"הלבנת" עשרות מאחזים לא חוקיים, שנבנו לאורך כביש 60 בדיוק לשם מטרה זו. "חוק ההסדרה" שייחקק מחדש ופסקת התגברות שתמנע מבג"ץ לפסול אותו פעם נוספת, אמורים להסדיר את ההשתלטות הסופית על "אדמות מדינה" ועל האדמות שבבעלות פרטית פלסטינית, שעליהן נבנו מאחזים אלה.

במקביל, הממשלה ממשיכה ביישום תוכנית האב לתחבורה באיו"ש, שהושקה לפני שלוש שנים בתקציב מתוכנן של 13 מיליארד שקל ומטרתה: חיבור מהיר של רוב ההתנחלויות המבודדות לירושלים ולישראל. כך למשל תוקצב כביש עוקף חווארה לארבע ההתנחלויות באזור שכם ב-800 מיליון שקלים, וסכום דומה הושקע בעוקף אל-ערוב שמדרום לגוש עציון — כל זאת רק כדי להבטיח חיבור מהיר לירושלים של כ-20 אלף ישראלים החיים במרחב חברון שבו חיים 800 אלף פלסטינים. בנוסף, ישראל מתכננת להשלים את תוכנית המים החדשה בעלות של קרוב לשני מיליארד שקלים, שתבטיח אספקת מים מישראל להתנחלויות באיו"ש.

מפעל ההתנחלויות הוא כישלון של הציונות מכל זווית שלא נבחן אותו. הוא מסכן את הרוב היהודי בישראל ואת הדמוקרטיה, והוא גם קורס. ההתנחלויות כושלות, לא מחזיקות את עצמן כלכלית, כמעט מחצית מתושביהן הם חרדים, והן מעמסה על מדינת ישראל. הן מחזיקות מעמד רק בזכות תמיכה כלכלית מסיבית של המדינה, וגם בכך אין די כדי למנוע את בריחת תושביהן.

כבר כיום המועצות המקומיות והאזריות באיו"ש נהנות ממענקים ממשלתיים, ובראשם מענקי איזון ממשרד הפנים, באופן חריג ובניגוד להחלטות של הוועדות השונות שעסקו בכך. שיעור המענקים מגיע היום לכמעט 80% מתקציב הרשויות (כפול מהמוצע ברשויות בישראל), וכעת עם סמוטריץ' במשרד האוצר

ושר במשרד הביטחון ועם אריה דרעי שר הפנים (העתידי כנראה), הוא עשוי להגיע לשיעורים גדולים אף יותר.

סבסוד זה יבטיח את הגדלת מספר המועסקים במשרות ממשלתיות במועצות המקומיות והאזוריות, שכבר היום מהווים כשליש מכוח העבודה — פי שניים ויותר מהממוצע בישראל. זוהי ברית של שודדי הקופה הציבורית ומהרסי הדמוקרטיה העברית ציונית. אף על פי שהם מייצגים רק רבע מהציבור הישראלי, הם מובילים את מדיניות ישראל באמצעות האתנן שנתנו להצלת בנימין נתניהו מאימת הדין. השיקולים הכלכליים אינם מטרידים את מקדמי הגאולה, כמשתקף מדברים שכתב סמוטריץ' במאמר לפני כעשור: "מגיע (לציונות הדתית) יותר... מפני שעל בניה הוטלה המשימה — להנהיג את עם ישראל" ("מגיע לנו יותר", "בשבע", 2012).

המודעות להשלכות החברתיות, הכלכליות והביטחוניות של המשך מפעל ההתנחלויות חשובה במיוחד לנוכח ההפיכה המשטרית המתרגשת עלינו, אשר צפויה להאיץ את התהליכים שאנו חוזים בהם כבר היום בגדה המערבית. יש קשר בל ינתק בין המעבר מכיבוש לסיפוח לבין הפגיעה במשטר הדמוקרטי של מדינת ישראל. המענה לשניהם הוא חיבור מחדש לאידיאולוגיה הליברלית-דמוקרטית שבהשראתה התפתחה הציונות וקמה מדינת ישראל, אידיאולוגיה שבאה לידי ביטוי במגילת העצמאות: מדינה דמוקרטית בעלת רוב יהודי, בטוחה, החברה במשפחת העמים.

מפעל ההתנחלויות הוא מוטציה מסוכנת של הציונות, והיא תוביל למדינה שרובה לא יהודי, מדינה שבה, באופן אירוני ועצוב, האוכלוסייה היהודית הלא-ציונית תדחק לפינה את האוכלוסייה היהודית הציונית, בעזרת עידוד ומענקים מהמדינה. התהליך הזה יוביל לקריסה כלכלית, מוסרית וחברתית שתאיים על עצם קיומנו כאן. על המחנה הליברלי-דמוקרטי להיאבק לא רק לבלימת ההפיכה המשטרית, אלא גם להחזרת מדינת ישראל לערכים של מגילת העצמאות ולסיום הסכסוך בהפרדות מדינית מהפלסטינים באמצעות הסכם.

ד"ר אל"מ (במיל') אריאל, פרופ' הירשברגר ופרופ' הירש-הפלר הם מרצים וחוקרים באוניברסיטת רייכמן

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

מתנחלים התנחלויות